

## Дарко Б. Јелић

Теолог

### Црква, нација и дијаспора

*Сажетак:* Указаћемо на сталну напетост на релацији Црква — нација која је, због пре небрегавања чињенице наднационалног принципа битисања Цркве и померања принципа територијалне организације Цркве, на државно-национални принцип, довела до чврстог везивања нације за Цркву кроз формирање „националних“ цркава и тако произвела перзистирајући проблем како у еклесиолошком смислу (два или више епископа у једном граду), тако и проблем у односима помесних цркава због питања дијаспоре.

#### 1. Религија и нација

Повезаност религије и конкретне народне групе (још пре формирања нација) је историјски евидентна. Уз језик, обичаје, међуљудске односе и друге карактеристике, и религија се сврстава у заједничке особине једне етничке заједнице. Религијски појмови, обреди и схватања продукт су заједничког живота на истом поднебљу, и често представљају кључне одлике које један народ разликују од другог.

Формирањем нација, религија не губи своју улогу и, чини се, још више се учвршћује у корелацији са нацијом. Религијским системима неопходно је истакнути међусобну разлику нација, па чак и супериорност једне нације над другом, а такође и утврдити ту супериорност божијим печатом.

Појавом универзалних, светских, религија (хришћанство, ислам, будизам и др.) ситуација се није много променила. Иако нека светска религија има универзалне постулате, заједничке за све народе који је прихватају, ипак, сваки народ уноси неке своје специфичности у религијски живот. То може ићи све дотле да се чак исти бог присваја као бог дотичног народа.

Вековно постојање религије у неком народу чини да њихова повезаност бива изузетно чврста, такорећи нераскидива.

#### 2. Вера и нација у Старом Савезу

Веза између вере и нације у Старом савезу је изузетно јака. Она се базира на богоизабраности јеврејског народа. Бог је изабрао јеврејски народ да му буде „*особити између свих народа на Земљи.*“<sup>1</sup>

Преко савеза са Аврамом Јахве обећава да ће бити Бог његовог потомства, односно Јевреја.<sup>2</sup> Сходно томе, на много места у Библији Јахве се назива *Бој Израилев*. Тиме јеврејски народ не представља само крвну, етничку, територијалну, политичку, него и религијску заједницу.

---

<sup>1</sup> 5. Мој. 14;2.

<sup>2</sup> Ср. 1. Мој. 17;2-7.

Братство свих припадника јеврејског народа и заједничарење Израиља са Јахвеом манифестује се кроз богослужење. *Скинија*, а потом и *храм*, представљају за Јевреје место присуства Божијег, дом Божији и место општења Израиљског народа са Богом.<sup>3</sup>

Учествовањем народа у богослужењу показивало се јединство јеврејске заједнице. То се посебно видело у богослужењу на велики и значајан Празник помирења (*Jom kippur*). Страозаветни Израиљ, схвата да грех увек има друштвену димензију, јер, грех удаљава, како појединог човека, тако и цео народ од Бога. Овај празник и обред са њим у вези, био је од изузетног значаја за све Јевреје, јер се у обреду очишћења целог народа од греха и његовог помирења са Богом, испољавало заједништво Бога са пуноћом изабраног народа.

Разорењем јерусалимског храма 70 год. по Хр. тј. нестанком места обитавања Божијег, синагога постаје место религиозног, али и културног и политичког окупљања и деловања јеврејске заједнице.

### 3. Црква и нација

Обећање да ће Јахве бити Бог Аврамовог потомства не губи силу ни у Новом Савезу. Хришћани су пуноправни наследници праоца Аврама. То им недвосмислено поручује Св. апостол Павле речима: „*А кад сīе ви Христїови, онда сīе семе Аврамово и наследници њо обећању.*“<sup>4</sup>

Међутим, уском, националном, јеврејском схватању припадности Богу, нема места у Новом Савезу. Хришћани, без обзира на провенијенцију, народ су Божији, онако како их назива аутор Прве посланице Св. апостола Петра: „*А ви сīе род изабрани, царско свеишїенствїво, народ свети, народ загодбијен (...) који некад не дијасїе народ, а сад сīе народ Божији.*“<sup>5</sup>

Господ Христос, предавши себе за живот света, обједињујући све у Заједницу Тела свога и Крви своје, учинио је људе народом својим, „*сву децу Божију сабирајући у једно*“.<sup>6</sup> То даје право апостолу Павлу да каже: „*Нема више Јудејца ни Јелина, нема више рода ни слободноїа, нема више мушкої ни женскої, јер сīе сви један човек у Христїу Исусу.*“<sup>7</sup>

Све ово, међутим, не значи да Црква живи у некој бестежинској, ванвременској и ванпросторној равни. Иако Црква није од овога света, она живи у свету; живи на одређеној територији, у одређеном времену, живи у одређеном народу. Јеванђеље се преноси сваком народу на његовом језику, на начин који је њему најближи, у културном, философском и цивилизацијском смислу.

Лоше је поистоветити појам народа у којем Црква живи, са схватањем народа тј. нације и националне државе са свим прерогативима суверенитета, онако како то доноси XIX век.

Иако је потпуно легитимно народ схватати као етничку заједницу, нацију, ипак је за црквени живот упутније и боље схватати га као свеукупност људи који живе на једној територији или у једној држави.

Наднационални принцип битисања Цркве узрокован је немогућношћу потпуне идентификације Цркве са било којом историјском категоријом (нација, држава,

<sup>3</sup> Ср. 2.Мој. 33:9,11.

<sup>4</sup> Гал. 3:29.

<sup>5</sup> 1.Пт. 2:9–10.

<sup>6</sup> Јн. 11:52.

<sup>7</sup> Гал. 3:28.

друштвено и државно уређење и сл). Историјске категорије су времените категорије, а Црква свој идентитет не везује ни за шта временито. Она свој идентитет црпи из вечности, од Бога, и иде ка вечности, немајући овде постојаног града, већ стреми ка оном који ће доћи,<sup>8</sup> ка новом Јерусалиму.<sup>9</sup>

Све особености једног народа (заједничко порекло, језик, култура, територија) су променљиве категорије; једино је вера оно што је константа. Заједничко генетско порекло народа бледи мешањем са другим народима; језик врло лако прима туђе изразе; култура и обичаји, у интеракцији са другим народима, могу се толико изменити да постају готово непрепознатљиви у поређењу са ранијим временским периодом; територију народи губе или освајају... Једино вера, кроз усмерење ка Богу, кроз крштење и заједничарење са Христом, остаје иста, остаје истинска кохерентна сила која даје прави идентитет народу, негирајући све друге његове особине.

Међутим, народи су склони да своје времените категорије апсолутизују и обоготворавају, а да за то користе Цркву, која се тако доживљава као тврда, конзервативна, национална институција задужена за очување националних обележја. У том случају, Црква, без обзира да ли је схватамо као институцију или као пуноћу заједнице народа Божијег (клира и лаика), не сме да постане роб таквих схватања и њен задатак је не да повлађује таквим стремљењима, него да их изобличава. Црква мора да преображава, оплемењује, охристовљује и језик, и обичаје, и морал, и уметност, и економију; једном речју, цео живот народа. Тиме она помаже своје народу у ономе што је најбитније, а то је пут спасења. У супротном, Црква ће лагодније живети у свету, али своју мисију неће испунити.

Наравно, не сме се заборавити да је Црква одиграла значајну улогу у опстајању југоисточних и источних европских народа у тешким временима под туђинском влашћу, и да је преузимала на себе и политичку улогу и одговорност у немогућности постојања политичке власти тих народа. Као последица тога остала је толика повезаност вере тј. Цркве и нације, да се сваки Грк, Рус, Србин, Румун а priori перципира као „православац“, без обзира да ли је крштен или није. Ту улогу Цркве у опстајању нације треба сматрати искључиво као ефемерну ствар, а никако јој давати суштински значај. Још мање је допустиво поробљавати Цркву националним интересима, па и изопаченостима.

### 3.1. Територијално и национално организовање живота Цркве

Од најранијих дана постојања Цркве видимо да је она територијално, а не национално организована. Апостол Павле и аутори посланица писаних у духу апостола Павла као адресате својих посланица не наводе народе него хришћане, односно, Цркве појединих места: *Свима који су у Риму*,<sup>10</sup> *Цркви Божијој која је у Коринџу*,<sup>11</sup> *Црквама Галатије*,<sup>12</sup> *Свешћима који су у Ефесу*,<sup>13</sup> *Свима свешћима (...) који су у Филиџима*,<sup>14</sup> *Свешћој и верној браћи која су (...) у Колоси*,<sup>15</sup> *Цркви Солунској*.<sup>16</sup>

<sup>8</sup> Ср. Јев. 13;14.

<sup>9</sup> Ср. Отк. 3;12.

<sup>10</sup> Рим. 1;7.

<sup>11</sup> 1.Кор. 1;2 / 2.Кор. 1;1.

<sup>12</sup> Гал. 1;2.

<sup>13</sup> Еф. 1;1.

<sup>14</sup> Фил. 1;1.

<sup>15</sup> Кол. 1;2.

<sup>16</sup> 1.Сол. 1;1 / 2.Сол. 1;1

Одредба 34. Апостолског канона која каже: „*Еѿискоѿи свакоѿ народа*<sup>17</sup> *ѿреба да ѿознају ѿрвоѿа између њих (...)*“ не односи се нужно на народ, односно, нацију у оном смислу како се то перципира од деветнаестог века на овамо, већ се односи на народ као свеукупност људи који живе на једној територији, а (наравно) припадају Цркви.

Развојем митрополитанског, а доцније и надмитрополитанског (дијецезанског) и патријарашког система уређења црквеног живота у постконстантиновској епохи,<sup>18</sup> Црква није одустала од територијалног принципа организације, односно, није га заменила националним принципом. Штавише, не само да није постојала ни једна национална и државна митрополија (или патријаршија), него је у оквиру исте државе (Византије) постојало више митрополија, па и патријаршија (Цариградска, Јерусалимска, Кипарска...).

Пратећи територијалну организованост државе, својим територијалним организовањем Црква постиже да се ехаристијска пуноћа живота што боље организује, уз поштовање и афирмацију особености народа Божијег на једној територији.

Такође, територијални принцип административне организације гарантује лакше очување јединства помесне и опште Цркве, јер унутар својих територијалних граница помесна Црква, својим институцијама, лакше може да дефинише и решава проблеме који је сналазе.<sup>19</sup>

Исцрпљујући своју територијалну институцијалну организованост на нивоу дијецеза, Црква даље не прати државну организацију; па тако не постоји врховни сабор Цркве у држави, као стални орган, којем би били потчињени дијецезални сабори, као што су државне провинције подређене царском престолу.<sup>20</sup> Такав начин организовања црквеног живота, једноставно, не би био потребан и сврсисходан за уредан и несметан живот народа Божијег.

### 3.2. „Националне“ Цркве

Као што је већ речено, Црква не познаје искључиви национални принцип институционалног организовања живота. Принцип по коме Црква организује свој живот је територијални.

Стога, народ који нема сопствену територију на којој живи, не може имати ни своју националну самосталну Цркву;<sup>21</sup> јер не постоји *ѿарикија* (дом, пребивалиште) на коју би могла да се смести и Црква. Зато никада у историји номадски народи нису имали своју аутокефалну Цркву.<sup>22</sup>

Деветнаести век доноси процесе освешћивања и осамостаљивања нација и националних држава.

Нестанком две велике царевине, Аустро-Угарске и Турске, формирају се независне националне државе. Свака национална држава, у циљу обезбеђења сво-

<sup>17</sup> Подвукао Д.Ј.

<sup>18</sup> Оваква подела на два историјска периода у животу Цркве: доникејски (доконстантиновски) и постникејски (постконстантиновски) не сме се схватити сувише ригидно. Промене које су се, евидентно, у животу Цркве дешавале, настајале су полако и спонтано, а не револуционарно од једне непомичне тачке. Стога се Никејски васељенски сабор и период владавине цара Константина Великог морају гледати само као хронолошки оријентир у разматрању живота Цркве.

<sup>19</sup> Власије Фидас „Канонско право“; Београд, 2001.; стр. 142.

<sup>20</sup> Жељко Которанин „О територијалном устројству Цркве“; у: „Свети кнез Лазар“, бр. 3 (7); Призрен, 1994.; стр. 37.

<sup>21</sup> Власије Фидас, н.д.; стр. 148.

<sup>22</sup> Исто.

је посебности и суверенитета, има за циљ да има и своју Цркву. Са овим долази до померања принципа територијалне организације Цркве, на државно-национални принцип. Тако у националним државама настају и „националне“ Цркве.

Још пре распада поменутих империја, процес осамостаљивања Цркава по националном принципу започео је 1870. године када је Висока порта, посредовањем Русије, а уз противљење Цариградске патријаршије, ферманом признала Бугарима црквену аутокефалију.<sup>23</sup>

Не узимајући сада у обзир да је то давање аутокефалије последица политичко-дипломатских договора великих државних сила, што не може бити разлог административне самосталности једне помесне Цркве, мора се истакнути да Бугари тада нису имали, ни основни услов за постојање самосталне Цркве, а то је територијална заокруженост, где би новооснована самостална Црква имала своје место канонског деловања и одговорности.<sup>24</sup>

Препознавши искључиво национални принцип и политичке разлоге настанка Бугарског егзархата, односно, увидевши неканоничност оваквог чина, Цариградска патријаршија 1872. године сазива сабор Источних патријархата и Кипарске архиепископије који, узимајући у обзир раније каноне и свест Цркве, осуђује овакав поступак и осуђује *ејнофилејизам* тј. црквени национализам, као принцип по коме се на истој територији оснивају посебне самосталне Цркве разних народа, које при том искључују људе других народа који ту живе.

Крајем 19. и током 20. века наставља се са осамостаљивањем држава, тако да се наставља и са осамостаљивањем Цркава, којима Цариградска патријаршија додељује томосе: Грчке (неканонски 1833., канонски 1850.), Србије (1879.), Румуније (1885.), Пољске (1924.), Албаније (1937.), Чехословачке, Финске и Естоније (1923.), и Грузије чија је независност старија.<sup>25</sup>

Предмет нашег интересовања овде, није сагледавање свих аспеката каноничности давања ових аутокефалија, само ћемо истаћи да је у свим овим случајевима задовољен принцип територијалности.

Временом се толико заборавља наднационални карактер Цркве да ишчезавају топографска имена Цркава и њихових првојерарарха, а до данас опстају називи са националном конотацијом. Тако на пример, не говори се: *Београдска, Букурештијанска, Софијска, Аџинска* патријаршија или архиепископија, већ *Српска, Румунска, Бујарска, Грчка*; чак ни *Црква Србије, Црква Бугарске, Црква Румуније...* Штавише, иако у нашој Цркви патријарх носи титулу која у свом саставу има древне топографске ознаке (*ѿећки, београдско-карловачки*), званични назив Цркве је *Српска ѿправославна Црква*,<sup>26</sup> а сам врх титуле је националан — *Паѿријарх српски* (а не *Паѿријарх Србије*). Заборавља се да је Св. Сава, након оснивања самосталне Цркве, добио титулу *архиејиској српских и ѿморских земаља*.<sup>27</sup> Такође, у туђим царевинама, у којим су Срби живели, опстојавала је *Пећка ѿаѿријаршија* и *Крушедолска* тј. *Карловачка миѿројолија*.<sup>28</sup> Додуше, не треба се заваравати мислећи да су власти тих царевина инсистирале на исправном имену Цркве, већ једноставно, не може се ни помислити да је био могућ назив „српска“.

<sup>23</sup> Јевсевије Поповић „Општа црквена историја“, књ. II; Нови Сад, 1992.; стр. 653.

<sup>24</sup> Бугарска Кнежевина настаје тек 1878. године.

<sup>25</sup> Власије Фидас, н.д.; Београд, 2001.; стр. 148.

<sup>26</sup> Устав Српске православне Цркве.

<sup>27</sup> Подвукао Д.Ј.

<sup>28</sup> Исто.

Древне патријаршије, међутим, до данас имају називе по градовима: *Цариградска, Александријска, Антиохијска, Јерусалимска*. Такође, поглавар Цркве у Русији носи титулу *патријарх Московски и све Русије*.

Наравно, остваривање и истицање неких националних особености унутар Цркве је легитимно, али само у циљу што боље евангелизације друштва и што квалитетнијег хришћанског живота народа. То истицање националне особености не сме прећи границу ефемерности у црквеном животу, односно, никако не би смело да преовлада Црквом, ни применом државно-националне силе, а ни самом вољом Цркве да на то пристане. Тиме, гледајући кроз спасењску призму, губе сви: и Црква, и нација, и држава.

У Цркви, истицање националних елемената у заједничкој хришћанској вери испољава се прослављањем посебних националних светитеља и историјско-црквених догађаја као и стављањем препознатљивог националног печата на црквено уређење и црквени живот. То, међутим, често прелази у такве девијације да залази у сферу националне искључивости, а долази и до тога да се вера поистовећује са нацијом, па тако настају синтагме „*српска вера*“, „*иа и Бој је Србин био...*“ и сл. Црква не сме упадати у овакве замке, а дужна је из њих избаљвати и нацију.

### 3.3. Питање дијаспоре

Институционално-административно организовање Цркве по националном принципу ствара проблеме и у тзв. дијаспори,<sup>29</sup> без обзира да ли се на то обраћа пажња или не.

Можемо рећи да постоје две врсте дијаспоре. Једна је дијаспора састављена од припадника једног народа који као национална мањина живи у државама суседним матичној држави, а друга је дијаспора коју чине припадници једног народа који су из низа различитих историјских разлога и околности напустили своју земљу и настанили се у другим, најчешће врло удаљеним, државама.

Црквени проблеми који се јављају у дијаспори једнаки су у оба случаја.

Држећи се принципа националног организовања, самосталне Цркве окупљају своју дијаспору под своје окриље, нудећи им очување националног идентитета кроз очување језика, културе и одржавања емотивних веза са „старим крајем“. Тако у истим државама, па и у истим градовима, живе православни који припадају разним народима и свака од тих групација припада посебној „националној“ Цркви и има свој уски круг „једнокрвне браће“, свог свештеника и свог епископа.

Овим се ствара најмање двострука повреда канонског начина организовања Цркве:

1. Трулски сабор, својим 38. каноном, и IV Васељенски сабор, својим 17. каноном, одређују: „*Ако је (...) основан неки нови ѓрад, или ѓреба да се оснује, у ѓаквом случају ѓодела црквених ѓослова нека следи државној и ѓрађанској ѓодели.*“
2. Канон 8. I Васељенског сабора одређује „*да у једном ѓраду не буде два еѓискоѓа.*“

Разлози због којих постоји императив поштовања прве наведене канонске одредбе су сви до сада поменути разлози територијалног организовања црквеног живота (квалитетнији црквени и црквено-административни живот).

<sup>29</sup> Дијаспора — део једног народа који живи у другим земљама, ван матичне земље. Црква је овај термин преузела од државе. Посебно је питање оправданости његове употребе у Цркви; јер, ако је дијаспора део народа који је ван матичне државе, по аналогији би црквена дијаспора била део народа који је ван Цркве, а онда је то апсурдно будући да се не може говорити о људима који припадају Цркви тј. о облагодаћеном царском свештенству. Ипак, уобичајено је да се о дијаспори говори као о народу ван матичне земље који припада и Цркви. Стога ћемо и ми овде користити тај термин, али смо зато испред ставили ознаку „тзв.“

Друга наведена канонска одредба захтева неопходност поштовања стога што се истинска Црква, односно, Заједница Тела Христовог, остварује онда када се сви скупљају на евхаристијско заједничарење. То заједничарење је незамисливо без епископа, као предстојатеља и возглавитеља Евхаристије. Изражено речима Св. Игњатија Антиохијског, то гласи: „*Тамо иде се појави епископ, тамо нека буде и мноштво народа, као што тамо иде је Исус Христос, тамо је и саборна* (католичанска) *Црква*“<sup>30</sup> и „*на епископа треба гледати као на самога Господа*.“<sup>31</sup>

Дакле, на евхаристијском сабрању не постоји могућност двојице предстојатеља и возглавитеља, као што не постоји могућност постојања два Христа. А управо то се дешава у неком граду дијаспоре у којем обитавају два или чак више епископа разних црквених аутокефалних јурисдикција. Једни поред других живе припадници разних народа мислећи да се може заједничарити са једним Христом и творити истинска Заједница Тела Христовог у одељеним евхаристијским заједницама једнога града.

Нажалост, ово мало коме смета. И не само то; аутокефалне Цркве дају апологију таквог стања:

Црква Румуније сматра да је „*право сваке аутокефалне Цркве да се брине о својственој дијаспори*“ и да је то „*природни израз једнакости и праву свих православних аутокефалних цркава, без обзира на њихову величину, древности или месту у историји.* (...) *Јединство православних се не испољава, само и једино, постојањем једног епископа, него оштрињем и браћом сарадњом разних епископа и заједница.*“<sup>32</sup>

Црква Русије сматра да су „*у новије време православни хришћани, наставши се у дијаспори, остваривали верни својим старим срединама, њиховим мајкама-Црквама, смањивши своју нову постојину за поље мисије. Сваки успех у њиховој мисији је значајан и проширење јурисдикције њихове мајке-Цркве на све новообращене хришћане.*“<sup>33</sup>

Др Миодраг М. Петровић (Историјски институт САНУ) тврди да сви епископи треба да имају „*иуно, неометано архиепископско право над верницима који постоје из народа коме и сами припадају.*“<sup>34</sup>

Дакле, наведене апологије постојећег стања у дијаспори базирају се на националном принципу административне организације Цркве, уопште не узимајући у обзир еклисиолошке аспекте присуства више епископа у једном граду. Такође се не узима у обзир да је канонски поредак Цркве кроз историју (све до 20. века) чувао територијални принцип Цркве. Еклатантан пример је решење питања избеглог кипарског архиепископа и његове пастве ван своје територије, у хелеспонтску област, која је подручје јурисдикције Цариградске патријаршије. Ово питање се решило 39. каноном Трулског сабора. Поштујући територијални, а не национални принцип, Сабор није одредио или потврдио епископа за Кипране расејане у издвојеним широм царевине, и тиме повредио канонска права јурисдикције других епископа, или пак, увео принцип двојице епископа у једном граду, него је кипарском архиепископу доделио хелеспонтску област, уз пристанак цариградске катедре да му препусти своја канонска права над том облашћу.

Држећи се чврсто националних принципа, многе аутокефалне Цркве међусобно имају не мале спорове и перманентно су на ивици прекида општења. А ти спо-

<sup>30</sup> Игњатије Богоносац „Посланица Смирњанима“, VIII;2; у: Епископ Атанасије Јевтић „Дела апостолских ученика“, стр. 235.

<sup>31</sup> Игњатије Богоносац „Посланица Ефесцима“, VI;1; у: Епископ Атанасије Јевтић, н.д., стр. 212.

<sup>32</sup> Цитат доступан преко: „Свети кнез Лазар“, бр. 4 (8); Призрен, 1994.; стр. 92.

<sup>33</sup> Исто.

<sup>34</sup> Цитат доступан преко: „Свети кнез Лазар“, бр. 1 (9); Призрен, 1995.; стр. 102.

рови би могли бити превазиђени одрицањем од националног, а прихватањем канонског — територијалног принципа.

Пример проблема који перзистира због упорног држања националног принципа је и однос Црква Србије и Румуније. Због чврстог придржавања тог принципа, незамисливо је, нажалост, да сви првославни, без обзира били Румуни или Срби, са ове стране међудржавне границе, имају свог возглавитеља Евхаристије у вршачком, а са оне стране међудржавне границе, у темишварском епископу. Ако би се то учинило, по схватању оних који одржавају национални принцип организовања Цркве, обе стране би се тада осећале превареним и угроженим, иако би то одговарало канонском поретку Цркве; али зато се не осећају угроженим што свака страна са супротне стране границе, поред домицилног има и свог националног епископа, који, узгред буди речено, не може стално да борави у својој епархији.

Уз све речено, будимо искрени, обично су сународници у дијаспори (бар они у Западној Европи и прекоокеанским земљама) економски богатији и национално освешћенији, па је и то разлог зашто се лако пренебрегавају одредбе канона о територијалном, а не националном устројству Цркве, и зашто аутокефалне Цркве не желе да се тако лако одрекну „своје дијаспоре“.

Ако схватимо да Црква најбоље организује свој живот по територијалном принципу, да једна самостална Црква не мора да буде национално хомогена, да по националном саставу, она може бити и једнонационална и вишенационална (па чак, теоријски, и анационална),<sup>35</sup> а да у потпуности испуњава своју мисију, тада ће, сами од себе, многи проблеми између аутокефалних Црква бити решени, а стање у дијаспори бити усаглашено са исправним канонским поретком.

### Уместо закључка

На тему односа Цркве и нације, уместо закључка навешћемо речи Св.Јустина Ћелијског: „Црква је васељенска, саборна, бојочовечанска, вечна. Зато је хула, неојросийива хула на Христиа и Духа Светиога, чиниши од ње националну инстийиуцију, сужавати је до сийиних, йролазних, времених националних циљева и мейода... Време је, дванаестии је час да йоједини наши црквени йредстйавници йрестйану битии искључиво слује национализма и йолийиике, свеједно које и чије, и йостйану йрвосвешийиеници и свешийиеници једне, свейе, саборне и айостйолске Цркве.“<sup>36</sup>

### Литература

- Биговић, Радован**, *Православна црква и нација*; IntRes: <http://www.politika.rs/rubrike/Pogledi-sa-strane/t45279.sr.html>, преузето 20.03.2013.
- Зборник канона Православне цркве, књија йравила*, „Српски Сион“ — часопис епархије сремске, Едиција „Поседна издања“, Сремски Карловци, 1997.
- Зизјулас, Јован**, *Екклесиолошке йеме*, „Беседа“, Нови Сад, 2001.
- Которанин, Жељко**, „О йерийиоријалном устйојсйиву Цркве“, *Светии кнез Лазар*, часопис Рашко-призренске епархије за духовни препород бр. 3 (7), Призрен, 1994; стр. 31–51
- Кубат, Родољуб**, *Основе стйаросавезне анйройолојије*, Православни богословски факултет — Београд, „Беседа“ — Нови Сад, 2008.
- Мајендорф, Цон**, *Један ейиской у једном йраду, Видослов*, саборник Епархије захумско-херцеговачке бр. 28 — 2003, Требиње, 2003; стр. 123–132

<sup>35</sup> Радован Биговић „Православна Црква и нација“.

<sup>36</sup> Цитат доступан преко: Радован Биговић, н.д.



- Мијач, Божидар протојереј**, *Црква у народу, Теолошки йоїледи*, версконаучни часопис бр. 4 '78, Београд, 1978; стр. 211–225
- Основи Социјалне концепције Руске йравославне цркве*, „Беседа“, Нови Сад, 2011.
- Поповић, Јевсевије**, *Ойшїа црквена исїорија, књ. II*; Прометеј, Нови Сад, 1992. (фототипско издање из 1912.)
- Поповић, др Радомир**, *Срїска црква у исїорији*, „Хришћанска мисао“, мала библиотека Свечаник, Србиње — Београд — Ваљево — Минхен, 1997.
- „*Православни йаїа на йомолу!*“, *Свети кнез Лазар*, часопис Рашко-призренске епархије за духовни препород бр. 4 (8), Призрен, 1994; стр. 89–94
- Рајковић, Милосав**, „*Чија је йравославна дијасїора*“, *Свети кнез Лазар*, часопис Рашко-призренске епархије за духовни препород бр. 1 (9); Призрен, 1995; стр. 87–103
- Свети Игњатије Богоносац**, *Посланица Ефесцима*, у: *Дела айосїолских ученика*, треће издање, превод са грчког и напомене: епископ Атанасије Јевтић, Братство Св. Симеона Мироточивог, Врњци — Требиње, 2005.
- Свети Игњатије Богоносац**, *Посланица Смирњанима*, у: *Дела айосїолских ученика*, треће издање, превод са грчког и напомене: епископ Атанасије Јевтић, Братство Св. Симеона Мироточивог, Врњци — Требиње, 2005.
- Усїав Срїске йравославне цркве*, Друго издање Светог архијерејског синода, Београд, 1957.
- Фидас, Власије**, *Канонско йраво*, Богословски факултет СПЦ, Хиландарски фонд, Београд, 2001.
- Dugandžija, Nikola**, *Religija i nacija*, Stvarnost, Zagreb, 1986.